
Державний механізм суб'єкта федерації у теорії держави і права

Григорій Юрійович Каніщев

Кафедра права, гуманітарно – правовий факультет, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-6032-8778

Для цитування цієї статті:

Каніщев Григорій Юрійович. Державний механізм суб'єкта федерації у теорії держави і права. International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy. Vol. 3, No. 3, 2024, pp. 1-14 doi: 10.46299/j.isjpp.20240303.01.

Надійшла до редакції: 15 березня 2024 р.; **Схвалено:** 29 квітня 2024 р.;

Опубліковано: 01 червня 2024 р.

Анотація: У статті аналізуються зміни, що відбуваються в управлінському механізмі федеративної держави у зв'язку зі становленням і подальшим розвитком інформаційного суспільства. Подано визначення інформаційного суспільства як системи людських відносин в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій. Зазначається, що становлення та подальший розвиток інформаційного суспільства зумовлює проблему пристосування (адаптації) до нього всіх сторін життєдіяльності суспільства. Зокрема, його політичної системи. І перш за все, його головного елементу – держави. Пояснюється, що в умовах подальшої еволюції держави (зокрема, під впливом процесів глобалізації і глокалізації) великі перспективи має федеративна форма державного устрою. Її подальша еволюція в умовах інформаційного суспільства тісно пов'язана з мережевим управлінням. Тобто системою горизонтальних зв'язків між окремими елементами держави, а також держави з двома іншими елементами політичної системи суспільства – громадянським суспільством і місцевим самоврядуванням. Зазначається, що стосовно федеративної держави мережеве управління має велике значення для налагодження ефективних управлінських зв'язків як між федерацією і її суб'єктами (вертикальні зв'язки), так і між самими суб'єктами федерації (горизонтальні зв'язки). Проблема мережевого управління як запоруки успішного функціонування політичної системи пов'язана з поняттям «механізм держави». При цьому механізм держави фактично ототожнюється з мережевим управлінням. Механізм держави, у свою чергу, розглядається як система, що складається з наступних трьох елементів: а) державного апарату (бюрократії); б) участі громадян в управлінні державними справами; в) комунікації (насамперед електронної) громадян і держави. Таке трактування поняття «механізм держави» та ототожнення його з мережевим управлінням пов'язане зі змінами, які вносить інформаційне суспільство у функціонування держави як політичного інституту. На прикладі різних федеративних держав світу аналізуються явища, які безпосередньо впливають на ефективність державного механізму суб'єкта федерації. А саме: питання щодо суверенітету суб'єкта федерації, розподілу повноважень федеральної влади і влади суб'єктів федерації, управлінських установ суб'єкта федерації, симетрії і асиметрії у побудові федеративної держави (різного політико – правового статусу суб'єктів федерації). Звертається також увага на можливість наявності у складі федеративної держави федеральних територій як елементів, що впливають на державний механізм суб'єкта федерації. Звертається увага на важливість державного механізму в умовах полідержави: федеративної держави, що включає території (регіони) з різним політико-правовим статусом. Зазначається, що проведення подальших досліджень у цьому напрямку є актуальним і необхідним науковим пошуком.

Ключові слова: механізм держави, федеративна держава, держава – суб'єкт федерації.

1. Вступ

Важливою науковою проблемою у галузі теорії та історії держави і права є дослідження управлінського механізму федеративної держави. Тобто системи установ і посадових осіб державної влади та їх взаємозв'язків між собою і з суспільством. Як єдина (цілісна) держава, федеративна держава має механізм, що складається з двох наступних елементів: власне федеративної держави (федерації) і держав – суб'єктів федерації (областей, штатів, провінцій тощо) суверенних у межах, встановлених: а) федеральною конституцією; б) конституціями суб'єктів федерації. У зв'язку із такою побудовою механізму федеративної держави велике значення у теорії держави і права має дослідження тієї його частини, що охоплює управління державою – суб'єктом федерації. Через те, що ця частина управлінського механізму федерації функціонує автономно у рамках федеральної державно – правової системи, вважаємо необхідним виокремити її за допомогою поняття «державний механізм суб'єкта федерації». Розкриття цього поняття містить наступні елементи: право націй на самовизначення, утворення держави – суб'єкта федерації, подальша можлива зміна її правового статусу на статус федеральної території у рамках федерації; держава – суб'єкт федерації як політичний союз громадян (народу держави – суб'єкта федерації), що мешкають на її території; публічна влада, обов'язкова для всіх громадян держави – суб'єкта федерації, а також для громадян інших держав – суб'єктів федерації, іноземних громадян та осіб без громадянства, що перебувають на території держави – суб'єкта федерації на законних підставах. Саме через вищезгадану роль держави – суб'єкта федерації для суспільства і її і федерації у цілому важливим є дослідження її державного механізму.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження є механізм держави – суб'єкта федерації. А саме, дві його складові: а) утворення держави – суб'єкта федерації і варіанти змін її правового статусу; б) децентралізація влади у федеративній державі і суверенітет держави – суб'єкта федерації.

Предметом дослідження є еволюція механізму держави – суб'єкта федерації: в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства за зміни соціально – економічної і політичної ситуації як у державі – суб'єкті федерації, так і у межах федеративної держави у цілому механізм держави – суб'єкта федерації може еволюціонувати у наступних напрямках. По – перше, це може бути зміна обсягу повноважень держави – суб'єкта федерації у рамках федеративного державного союзу у бік його (обсягу) збільшення або зменшення. По – друге, це може бути зміна правового статусу держави – суб'єкта федерації на статус федеральної території і навпаки. При цьому функціонування вищезгаданих трьох складових механізму держави – суб'єкта федерації зазнає суттєвих змін у рамках загальнофедеративного державного механізму.

3. Мета та задачі дослідження

Метою статті є дослідження еволюції механізму держави – суб'єкта федерації в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства. Визначена мета дослідження обумовила постановку і розв'язання таких задач: аналіз змісту поняття механізм держави за федеративного державного устрою та причин еволюції цього поняття у постіндустріальному (інформаційному) суспільстві; розкриття нових, порівняно із попередньою епохою індустріального суспільства (коли поняття «механізм держави» власне, й сформувалося) елементів державного механізму держави – суб'єкта федерації; розкриття напрямку еволюції сучасної федеративної держави у зв'язку із змінами у державному механізмі у постіндустріальну епоху; з'ясування законодавчої бази для цієї еволюції у законодавстві сучасних федеративних держав; аналіз історичного досвіду державотворення з метою

з'ясування його цінності для еволюції сучасної федеративної держави в епоху постіндустріального (інформаційного) суспільства.

4. Аналіз літератури

Окремими аспектам та проблемним питанням функціонування механізму федеративної держави приділяли увагу Л. С. Гамбург, А. С. Романюк, Д. Севрюков, О. В. Лебедева, Т. Федоренко, Р. Уоттс, М. Берджес та інші дослідники. У працях цих та інших дослідників приділено увагу наступним моментам, що стосуються питанням ефективного функціонування механізму федеративної держави: а) визначення поняття «механізм держави»; б) відзначення проблеми його еволюції в умовах постіндустріального суспільного розвитку; в) приділяється велика увага проблемі суверенітету держави – суб'єкта федерації та його співвідношення із суверенітетом федеративної держави; г) здійснено класифікацію федеративних держав у залежності від симетрії / асиметрії їх федеративного устрою.

Усі вищезгадані аспекти досліджень державного механізму мають вагоме значення для подальшого дослідження еволюції механізму держави – суб'єкта федерації в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства, що й обумовило актуальність обраної теми.

5. Методи досліджень

У дослідженні застосовано філософські, загальнонаукові та спеціальні методи. Це дало змогу забезпечити правовий аналіз механізму держави – суб'єкта федерації, а також процесу еволюції її державного механізму в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства. Так, для визначення ролі федеративної держави взагалі і держави – суб'єкта федерації зокрема у житті суспільства застосовано філософські методи аналізу і синтезу. Для узагальнення досвіду розвитку федеративних держав взагалі та держав – суб'єктів федерації зокрема застосовано загальнонаукові методи дослідження: опис, узагальнення, пояснення і класифікацію. Спеціальні методи – юридичного аналізу та юридичного конструювання – застосовано для аналізу законодавства федеративних держав щодо статусу держав – суб'єктів федерації і його зміни, а також комунікації влади федеративної держави і держави – суб'єкта федерації з громадянами під час здійснення управлінської діяльності у сучасних умовах.

6 Результати досліджень

«Механізм держави» є узагальненням спільних рис, притаманних державним утворенням різних видів і форм управління [1, с. 46; 2, с. 63; 3, с. 92; 4, с. 54]. Зокрема, й федеративної держави. У зв'язку із зазначеним вище доцільним є проблема розкриття змісту терміну «механізм держави» стосовно федерації. Як вже зазначалося вище, «двоєдина» – федерації і її суб'єктів – структура управлінського механізму такої держави призводить до необхідності розповсюдження поняття «механізм держави» також і на управлінську систему суб'єкта федерації. А відтак, дає на нашу думку, право розповсюджувати на суб'єкт федерації термін «держава» поруч із власне федеративним державним союзом, до складу якого суб'єкт входить.

Формування і подальший розвиток постіндустріального (інформаційного) суспільства вимагає внесення у поняття «механізм держави» щодо федерації також і коректив, пов'язаних із подальшим розвитком інформаційних технологій і змін у державному у правлінні у зв'язку із цим. Мова йде про мережеве управління. Електронний підручник пропонує таке визначення цього явища: «мережеве управління – сучасний підхід до розуміння публічного управління як системи, побудованої на переході від ієрархічного управління до управління за допомогою переговорів, узгодженні інтересів, кооперації державних, суспільних, приватних, змішаних структур, покликаних задовольняти суспільні інтереси та вирішувати суспільні завдання» [5].

Для федеративної держави і її суб'єктів мережеве управління має наступне значення. Управління за допомогою переговорів і кооперації, тобто горизонтальні зв'язки між різними елементами управлінської системи держави, характерні для мережевого управління, якнайкраще вважаємо, підходять саме для федерації. Тобто для взаємодії як федерації і її суб'єктів, так і суб'єктів федерації між собою.

Зауважимо, що мережеве управління не скасовує «традиційної», тобто ієрархічно організованої бюрократичної управлінської системи. Зокрема, й у федеративній державі. Хоча б тому, що саме така бюрократична, ієрархічно організована система державного управління є запорукою ефективного функціонування держави як такої з початку існування перших держав. Мова йде скоріше, про доповнення традиційної бюрократії мережевими управлінськими структурами. Доповнення полягає у тому, що рішення, які приймаються у рамках ієрархічно організованої бюрократичної системи, доповнюються рішеннями, які приймаються у рамках мережевого управління. Тобто переговорів і координації управлінської діяльності різних сегментів бюрократичної ієрархії держави. У першу чергу, федеральної влади і влади суб'єктів федерації. а також суб'єктів федерації між собою. Таке доповнення втім, не може не впливати на функціонування самої бюрократичної управлінської ієрархії. У федеративній державі таке функціонування означає насамперед «розщеплення», поділ цієї ієрархії на федеральну бюрократію і бюрократію суб'єктів федерації.

Саме такий поділ, що відображає відносну самостійність вищезгаданих двох підсистем ієрархічного управлінського механізму федеративної держави і відповідно, автономію бюрократичної ієрархії суб'єкта федерації, і дозволяє на нашу думку, вважати останній саме державою (хоча й не незалежною і суверенною саме у межах, визначених насамперед федеральною конституцією і законодавством). Але все ж державою. Тобто політичною організацією громадян, що мешкають на її території із власним законодавством (насамперед конституцією), органами законодавчої, виконавчої і судової влади, які формуються суб'єктом федерації без участі федеральної бюрократії, громадянством. А також символікою, що відображає державний статус суб'єкта федерації.

Це наше твердження вважаємо необхідним підтвердити історичними фактами процесу утворення суб'єктів федерації у різних державах. Так, класичну федеративну державу – США – було утворено внаслідок об'єднання у федеративний союз тринадцяти штатів (раніше суверенних держав) через передання ними частини своїх повноважень новому, федеральному уряду шляхом прийняття Конституції США (1787 р.). Тобто суб'єкти новоутвореної американської федерації на момент її створення вже були державами.

Саме цей перший досвід утворення федерації ліг в основу явлення про суб'єкт федерації як про державу, незалежно від національних особливостей утворення федерацій у різних країнах. Так, у Канаді, Австралії, Індії, Пакистані, Нігерії федеративні держави утворювалися внаслідок процесу децентралізації Британської імперії. Тобто на момент утворення склалися з адміністративно – територіальних одиниць, які мали правовий статус або колонії, або протекторату (наприклад, багаточисельні феодальні князівства Британської Індії). Втім, незважаючи на це, суб'єкти федерації у цих державах отримали державний статус одночасно з утворенням самої федерації.

Інший приклад стосується отримання суб'єктами федерації державного статусу (незважаючи на відсутність у них такого статусу на момент утворення федерації / входження до її складу) шляхом децентралізації унітарних держав. Почати тут вважаємо за потрібне з досвіду Сполучених Штатів Америки. Звертаємо увагу на те, що з п'ятдесяти сучасних американських штатів лише п'ятнадцять мали статус незалежної держави на момент утворення федерації (або входження до її складу у подальшому). Інші ж тридцять п'ять штатів отримали статус держави (суб'єкта федерації) після більш або менш тривалого перебування у статусі федеральної території. Тобто фактично унітарного державного управління з боку федеральної адміністрації на чолі із Президентом США.

Але більш переконливим тут видається досвід таких держав як Австрія і Бельгія. Австрія не була федерацією до 1918 р. (до поразки Австро – Угорщини у першій світовій війні і її подальшого розпаду). Розпад імперії і неможливість віденського уряду встановити безперечну владу над колишніми коронними землями Німецької Австрії спричинили великі зміни у політико – правовому статусі останніх протягом 1918 – 1920 рр. А саме: усвідомлення себе не імперськими провінціями, а державами – суб'єктами федерації [6, с. 93 – 94]. Це знайшло відображення у статті 2 Конституції Австрійської республіки 1920 р.. де Австрію визнано як федеративну державу, що складається із самостійних земель [7]. Опосередковано державний статус суб'єктів австрійської федерації підтверджується даними сучасних соціологічних опитувань. Відповідно до них, більшість громадян Австрійської республіки більше довіряє владі муніципалітетів і земель, ніж федеральній владі і тим більше, владі ЄС [8, с. 27].

Федералізація Бельгії, також раніше унітарної держави, відбулася внаслідок політичної кризи країни спочатку внаслідок другої світової війни, а потім – розвалу бельгійської колоніальної імперії. Перший фактор поставив під сумнів саме існування Бельгії як цілісної держави (фламандський пронимецький колабораціонізм; прагнення валлонів об'єднатися із спорідненою з ними Францією [9, с. 22]). Другий фактор означав для Бельгії втрату Бельгійського Конго. Ці події дали поштовх для федеральної реформи, що проходила у 1970-х – 1980-х рр.. і зрештою призвела у 1993 р. до перетворення країни з унітарної держави на федерацію [9, с. 31]. Кожен із суб'єктів бельгійської федерації – регіони і спільноти – має велику автономію у вирішенні питань, віднесених до його компетенції федеральною конституцією. А відтак, проводить власну політику щодо вирішення вищезгаданих питань. Звідси і ознаки державності. які має кожен суб'єкт федерації у цій країні: свій парламент, уряд, бюджет і адміністрацію [9, с. 34].

Всі наведені вище приклади формування суб'єктів федерації у різних федеративних державах незалежно від способу формування і суб'єктів федерацій і самих федеративних держав свідчать на нашу думку, про державний статус суб'єктів федерації. Це не тільки робить обґрунтованим твердження про управлінський механізм суб'єкта федерації як про державний, а й ставить питання про процес утворення суб'єкта федерації як частину його державного механізму.

Для вирішення цього питання слід зазначити, що ідея національної (модерної) держави (межа XVIII – XIX ст. – наш час) передбачає застосування для утворення держави або подальшої зміни її політичного статусу двох принципів: права націй на самовизначення і народного суверенітету. Оскільки суб'єкт федерації, як вже зазначалося вище, за своїми функціями підпадає під поняття держави, це означає застосування вищезгаданих принципів також і стосовно утворення держави – суб'єкта федерації.

Принцип права націй на самовизначення при утворенні держави – суб'єкта федерації або подальшої зміни її політичного статусу впливає з міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. Його стаття перша визначає право всіх народів на самовизначення. Тобто право вільно встановлювати свій політичний статус і забезпечувати за його допомогою свій економічний, соціальний і культурний розвиток [10]. А стаття п'ятдесята вищезгаданого пакту визначає розповсюдження норм цього пакту на всі частини федеративних держав без будь – яких винятків або обмежень [10]. Згадані вище правові норми можуть на нашу думку, бути застосовані для утворення держави – суб'єкта федерації або подальшої зміни її політичного статусу наступним чином. По – перше, вони означають можливість утворення держави – суб'єкта федерації шляхом входження певного регіону – частини держави або незалежної держави – до складу федерації (вже існуючої або новоутвореної). По – друге, вони означають, що народ держави – суб'єкта федерації не втрачає свій суверенітет у разі вступу до складу федерації. І може скористатися ним для: а) утворення у складі федеративної держави нового суб'єкта федерації; б) переходу держави – суб'єкта федерації у статус федеральної території; в) виходу держави – суб'єкта федерації з її складу з метою відтворення або утворення самостійної держави [11, с. 153. 154]. В останньому випадку вихід держави –

суб'єкта федерації зі складу федеративної держави мусить відбуватися відповідно до порядку, встановленого федеральною конституцією.

Прикладом тут є Конституція Федеративної Демократичної Республіки Ефіопії 1994 р. (далі – Конституція) [12]. Її стаття 39 містить право на самовизначення для всіх «націй, національностей і народів» цієї держави. Останні визначено у частині п'ятій вищезгаданої статті як «групу людей, які мають спільну культуру або подібні звичаї, взаємну зрозумілість мови, віру в спільну або споріднену ідентичність, спільний психологічний склад, і які населяють певну, переважно суміжну територію» [12].

У зв'язку із цим у частині першій статті 39 зазначається право на самовизначення для всіх націй, національностей і народів Ефіопії включно із правом на відокремлення від держави [12]. Варіанти такого самовизначення відображені у частині четвертій статті 39, частині другій статті 46, а також частинах другій і третій статті 47 Конституції.

Статті 46 і 47 визначають право будь – якої нації, національності або народу країни заснувати свою (нову) державу – суб'єкт федерації у складі Ефіопії на підставі розмежування всередині країни за ознаками розселення, мови, ідентичності і згоди зацікавлених громадян у наступному порядку:

а) подання заяви до парламенту суб'єкта федерації якого це стосується, радою представників відповідного народу, обраної громадянами;

б) проведення вищезгаданим законодавчим органом референдуму на відповідній території;

в) передання парламентом суб'єкта федерації своїх повноважень на відповідній території раді представників народу, що ініціював референдум. Новий регіон стає державою – суб'єктом федерації автоматично, без подання заяви федеральній владі країни [12].

Стаття 39 визначає порядок виходу держави – суб'єкта федерації зі складу Ефіопії, який полягає у наступному:

а) схвалення рішення про вихід з федерації більшістю у дві третини депутатів парламенту держави – суб'єкта федерації;

б) підтвердження цього рішення референдумом громадян Ефіопії – мешканців держави – суб'єкта федерації (при цьому сам референдум організує федеральний уряд);

в) передання федеральним урядом повноважень федерації на відповідній території парламенту держави – суб'єкта федерації (тепер вже незалежної держави) після розподілу майна, здійсненого відповідно до закону [12].

До згаданих вище форм реалізації права на самовизначення у межах федеративної держави слід на нашу думку, додати зміну статусу держави – суб'єкта федерації на статус федеральної території і навпаки. На відміну від держави – суб'єкта федерації, що має суверенітет (хоч і обмежений федеральним суверенітетом) федеральна територія керується «унітарно», тобто централізовано, федеральною владою через призначеного нею представника. Так, у США територіями спочатку називали всі області, які не мали, на відміну від штатів самостійного уряду і керувалися федеральною адміністрацією на чолі із Президентом США через призначеного останнім губернатора і суддів. Представницький орган території обирався населенням [13, с. 30]. Уточнюємо, що федеральна територія не входить до складу жодної з держав – суб'єктів федерації. Тобто у федеративних державах, де вони наявні – Індія, Австралія, Канада – всі адміністративно – територіальні одиниці діляться на дві частини: а) держави – суб'єкти федерації; б) федеральні території.

Це може бути на нашу думку, орієнтиром для інших федеративних держав, а також для федеративних держав майбутнього наступним чином: у межах федеральної території всі повноваження законодавчої, виконавчої і судової влади, що стосуються компетенції держав – суб'єктів федерації здійснюються безпосередньо федеральною владою, а у випадках, встановлених законом – також і органами та посадовими особами місцевого самоврядування.

Для федерацій майбутнього важливою обставиною, пов'язаною із федеральними територіями, буде вважасмо набуття цього статусу через реалізацію права на самовизначення

її населення. Адже у тих федераціях, де на сьогодні існують такі адміністративно – територіальні одиниці, їхній статус встановлюється виключно за ініціативи федеральної влади. Наприклад, через порушення владою держави – суб'єкта федерації федеральної конституції. Зокрема, через спроби вийти зі складу федерації всупереч порядку, встановленому федеральною конституцією.

Втім на нашу думку. зміна статусу держави – суб'єкта федерації на статус федеральної території цілком можлива і за ініціативи самого суб'єкта федерації. Наприклад, у випадку фінансового банкрутства останнього. Або неможливості влади суб'єкта федерації виконувати свої функції через стихійне лихо (надзвичайну ситуацію) великого масштабу та інші обставини. Саме на такий випадок у законодавстві – як федеральному, так і держави – суб'єкта федерації – потрібно вважати, передбачити можливість набуття статусу федеральної території волевиявленням її населення через рішення парламенту держави – суб'єкта федерації.

Набуття певною територією (регіоном) статусу федеральної території шляхом волевиявлення громадян держави – мешканців відповідної території або рішенням демократично обраних представників (й тим самим, шляхом реалізації вищезгаданими громадянами права на самовизначення) видається нам особливо важливим в умовах процесу подальшої федералізації унітарних держав. Адже у цьому випадку частина їх населення може не підтримати ідею федерації стосовно майбутнього політичного устрою своєї країни. На цей випадок, для здійснення легітимної зміни державного устрою країни з унітарного на федеративний відповідно до передбаченої Конституцією або законом процедури, важливим є можливість набуття регіоном (регіонами), чие населення у своїй більшості виступає проти федеративного державного устрою своєї країни, статусу федеральної території. Тобто збереження у відповідному регіоні «унітарного» (централізованого) державного управління, яке здійснюється безпосередньо федеральною владою держави через призначених нею представників. При цьому у регіоні – федеральній території обов'язково присутнє місцеве самоврядування різного рівня, аж до регіонального представницького органу. При цьому законодавство держави повинне передбачити і «зворотній» процес. А саме, набуття федеральною територією статусу держави – суб'єкта федерації. І тут реалізація населенням відповідної території свого права на самовизначення способами, вказаними вище, є особливо важливою.

Використання права націй на самовизначення для утворення держави – суб'єкта федерації видається нам важливим також для утворення кондомініуму. Кондомініумом у міжнародному праві є сумісне територіальне володарювання над певною областю як адміністративно – територіальною одиницею, яке здійснюється двома або більше державами (як правило, сусідніми) на основі правової рівності. Режим кондомініуму встановлюється міжнародним договором [13, с. 30]. Дотепер у міжнародному праві кондомініуми вважалися правовою реалією колоніальної епохи XIX – XX ст. коли колоніальні держави за взаємною згодою надавали відповідного статусу територіям, що їх вони не могли поділити між собою. Воля населення відповідної території до уваги не бралася. Класичними прикладами таких «колоніальних» кондомініумів можуть служити Судан: британсько – єгипетський кондомініум у 1899 – 1956 рр., фактично одноосібне колоніальне володіння Великої Британії. Або острови Самоа – кондомініум Великої Британії, США і Німеччини у 1889 – 1899 рр.

Саме як елемент колоніальної системи, що почала деградувати і розвалюватися після тектонічних політичних змін, які відбулися внаслідок Другої світової війни. Дотепер розглядало кондомініуми й міжнародне право. Так. у Статуті ООН (далі – Статут) 1945 р. кондомініумам присвячені статті 75 (визначення поняття «території під опікою ООН») і 77 (визначення умов для запровадження статусу території під опікою ООН) Розділу XII «Декларація щодо несамоврядних територій» [14]. Тобто мова йшла про колоніальні володіння у стадії їх позбавлення від колоніальної залежності. Додатково про це свідчить зміст

статті 78 Статуту: «система опіки не поширюється на країни, що стали Членами Організації, відносини між якими повинні ґрунтуватися на повазі принципу суверенної рівності» [14].

Втім, незважаючи на це, вважаємо, що в умовах явної сучасної деградації Організації Об'єднаних націй як міжнародної організації, покликаної сприяти запобіганню, локалізації й припиненню конфліктів між державами положення статті 78 Статуту може бути переглянуте у бік розповсюдження міжнародної опіки у формі кондомініуму на певні території суверенних держав. У сучасних умовах мова може йти наприклад, про спірні території між державами в умовах військового конфлікту або про території, що їх та чи інша держава фактично втратила внаслідок сепаратизму на цих територіях. На користь обох цих варіантів свідчить зміст пункту в) статті 77: «території, добровільно включені в систему опіки державами, відповідальними за їхнє управління» [Статут ООН]. Додатковим аргументом на користь вищезгаданої зміни у міжнародне право (зміни змісту або взагалі виключення зі Статуту його сімдесят восьмої статті) слугує зміст наступної, сімдесят дев'ятої статті Статуту. Тут зазначається, що умови опіки для кожної території, що підлягає включенню в систему опіки, визначаються угодами безпосередньо зацікавлених держав [14].

У випадку запровадження для тієї чи іншої території («області») режиму кондомініуму правовий статус держави – суб'єкта федерації може бути зручною (насамперед для населення і влади регіону) політико – правовою формою самого кондомініуму. Тобто означати, що певна область (адміністративно – територіальна одиниця) знаходиться у політичному зв'язку із державами – учасниками кондомініуму на умовах федерації з ними. Федерація тут розуміється як добровільний політичний союз області – кондомініуму кількох держав із цими державами. Значення такого розуміння федерації на наш погляд, полягає у наступному. По – перше, це легітимізує сам режим кондомініуму (у першу чергу договір про його запровадження) в очах як населення відповідної області, так і громадськості держав – учасників кондомініуму. А також міжнародної спільноти. В умовах постіндустріального, інформаційного суспільства це видається нам винятково важливим. По – друге, це допомагає державам – учасницям кондомініуму визначитися, як саме керувати територією, що знаходиться у їхньому спільному управлінні. Адже статус держави – суб'єкта федерації для області з режимом кондомініуму дає можливість державам – учасникам угоди про кондомініум і особливо державам, визначеним у цій угоді як держави – власники відповідної території, не брати на себе «зайву» відповідальність щодо управління, покладаючи її на місцеву виборну владу держави – суб'єкта федерації і її населення. І водночас, контролювати всі дії такої влади. На користь такої пропозиції свідчить зміст статті 87 Статуту, яка визначає функції Ради з опіки [14]. Тут зазначається, що функціями такої ради (сформованої, відповідно до змісту попередньої, вісімдесят шостої статті Статуту, з представників держав, які управляють територіями під опікою) є:

- а) розглядати звіти, надані керівною владою;
- б) приймати петиції й розглядати їх, консультуючись із керівною владою;
- в) влаштовувати періодичні відвідування відповідних територій під опікою в погоджені з керівною владою строки [14].

На нашу думку, це повністю відповідає взаємовідносинам федеративної держави (у даному випадку – держав) і держави – суб'єкта федерації.

По – третє, статус держави – суб'єкта федерації у випадку утворення кондомініуму служить гарантом прав населення і влади регіону, запорукою від порушення особливого статусу такої області з боку будь – якої з держав – учасниць кондомініуму. Адже статус держави – суб'єкта федерації для області у режимі кондомініуму дає можливість населенню і владі цієї області проводити відносно самостійну політику, спираючись на власну конституцію і законодавство (звичайно, у межах міжнародного договору про кондомініум). Це на нашу думку, повністю відповідає правовому статусу й політичним відносинам держави – суб'єкта федерації у складі федеративної держави.

Способом утворення держави – суб'єкта федерації у такому випадку є референдум громадян відповідної території або рішення демократично обраних цими громадянами представників (депутатів), здійснене на підставі міжнародного договору, що встановлює режим кондомініуму. Крім такого договору правовою підставою для здійснення права націй на самовизначення у формі утворення держави – суб'єкта федерації в умовах кондомініуму може служити зміст статті 79 Статуту ООН. А саме, положення про можливість внесення змін і виправлень в умови опіки угодою зацікавлених держав [14]. Саме змістом таких змін і виправлень може бути пункт (пункти) договору про кондомініум щодо проведення на відповідній території референдуму або зборів представників території. Метою такого референдуму або зборів має бути визначення політичного статусу відповідної області як держави – суб'єкта федерації, що знаходиться у федеративному союзі з державами, визначеними міжнародним договором як держави – учасники кондомініуму («держави – опікуни»).

Принцип народного суверенітету при утворенні суб'єкта федерації полягає у тому, що «кожен з народів, які утворюють федерацію, зберігає його в межах своїх державних утворень уже в якості суверенних суб'єктів федеративної держави. З народів об'єднаних суверенних суб'єктів формується єдина федеративна політична нація з національним суверенітетом, який здійснюється через державний суверенітет федерації. ...Федеральне право не відмінє суверенітету суб'єктів, оскільки воно не поширюється на їх правовий простір в умовах розмежування компетенції та предметів ведення, що забезпечує верховенство законів суб'єктів на власній території, не передбачаючи заміни останніх федеральними законами» [11, с. 153].

З принципу суверенітету народу держави – суб'єкта федерації впливає інший елемент державного механізму останньої: державний суверенітет держави – суб'єкта федерації. Так, стаття 40 Політичної Конституції Мексиканських Сполучених Штатів 1917 р. визначає суб'єкти мексиканської федерації як «держави, вільні і суверенні у всьому, що стосується їхніх внутрішніх справ, але об'єднані у федерацію, створену відповідно до принципів цього Основного Закону» [15].

Основою суверенітету держави – суб'єкта федерації окрім суверенітету її народу, служить децентралізація державної влади у федеративній державі. Децентралізація державної влади у федерації має значення для децентралізації юрисдикції, тобто сфер компетенції кожного з рівнів державного управління [16, с. 100].

Найдавнішим в історії федеративних держав засобом децентралізації юрисдикції у таких державах є визначення у федеральній конституції виключної компетенції федерації. Це передбачає передання всіх, не зазначених тут повноважень як повноважень держав – суб'єктів федерації. Типовим прикладом такої децентралізації є зміст розділу восьмого Конституції США [17]. За цим зразком здійснено децентралізацію також у Австралії, Аргентині, Пакистані [18; 19; 20]. У інших федеративних державах – Індії, Нігерії – до цього додається сфера спільної компетенції федерації і її суб'єктів з пріоритетом федерального законодавства над законодавством держав – суб'єктів федерації [21; 22].

Виняток становить федеральна система Республіки Ірак 2005 р. так, частина друга статті 121 Конституції Іраку зазначає право регіонів (держав – суб'єктів іракської федерації) вносити зміни у федеральне законодавство Іраку у межах своєї території, якщо воно не належить до виключної компетенції федерації [23]. Тобто у сфері спільної компетенції федерації і її суб'єктів пріоритет надається законодавству держав – суб'єктів федерації.

В умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства майбутнього, що характеризується швидкими, порівняно із попередніми епохами, змінами соціально – економічних, політичних та інших умов життя суспільства децентралізація у сфері законодавчої влади може мати вигляд змін у розподілі компетенції між федерацією та її суб'єктами без зміни самого федеративного устрою держави. Тобто зміна меж децентралізації у федеративній державі і відповідно, зміна меж суверенітету її держав – суб'єктів.

Прикладом (і орієнтиром для функціонування механізму федеративних держав майбутнього) може на нашу думку служити Конституція Республіки Індія 1949 р. [21]. А саме, її статті 252. Тут визначається право федерального парламенту видавати закони з питань компетенції штату у випадку згоди на це легіслатури (парламенту) відповідного штату Індії [21].

У механізм сучасних і майбутніх держав – суб'єктів федерації ця норма індійської конституції може бути імпліментована наступним чином. По – перше вона вважаємо, мусить стосуватися виключно сфери спільної компетенції федерації і її суб'єктів. Тобто не стосується як питань виключної компетенції федерації, так і питань виключної компетенції держав – суб'єктів федерації. По – друге, крім делегування державою – суб'єктом федерації частини своєї законодавчої компетенції федеральному парламенту імплементація вищезгаданої норми у механізм держави – суб'єкта федерації може мати наступний вигляд: парламент держави – суб'єкта федерації має право видавати закони з питань, що стосуються компетенції федерації у здійсненні спільних повноважень за згоди федерального парламенту. Тобто мова повинна йти на нашу думку, про взаємне делегування федерацією і її державами – суб'єктами законодавчих повноважень у сфері їх спільної компетенції. Можливість взаємного законодавчого делегування відображається у наступних нормативно – правових актах: а) федеральній конституції; б) конституції держави – суб'єкта федерації; в) договорі між федерацією і державою – суб'єктом федерації щодо розподілу повноважень. Роль останнього повинна на нашу думку, полягати у визначенні конкретних термінів взаємного законодавчого делегування.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

Перспективами подальших наукових досліджень у галузі функціонування механізму держави – суб'єкта федерації є дослідження трансформації цього механізму в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства залежно від національної моделі федерації у кожній федеративній державі. Національна ж модель федерації великою мірою залежить від форм державного правління і реального суверенітету самої держави – суб'єкта федерації. Так, за демократичної форми державного правління (полікратії) механізм держави – суб'єкта федерації насамперед перешкоджає узурпації влади як у масштабі федеративної держави в цілому, так і у межах кожного з її суб'єктів. Полікратія також безумовно сприяє реальній політичній участі громадян в управлінні державою на рівні суб'єкта федерації. Крім цього, полікратія сприяє кооперації в управлінській діяльності як між федерацією і її державами – суб'єктами, та к і між самими державами – суб'єктами.

За авторитарної форми правління (монократії) механізм держави сприяє успішній імітації демократичних процедур і децентралізації влади, забезпечуючи таким чином, стійкість авторитарного режиму як на рівні самої федеративної держави, так і на рівні окремо взятої держави – суб'єкта федерації. На федеральному рівні це означає фактичну ліквідацію суверенітету держави – суб'єкта федерації на користь федеральної влади. Усі атрибути такого суверенітету – конституція і законодавство, органи і посадові особи законодавчої, виконавчої і судової влади, символіка (прапор, герб і гімн) суб'єкта федерації мають лише одну мету: прикривати, маскувати авторитарний режим у масштабах всієї федеративної держави і звичайно, кожного з її суб'єктів окремо. На рівні окремої держави – суб'єкта федерації авторитарний режим означає насамперед, свавілля місцевої верхівки стосовно громадян держави – суб'єкта федерації без їх ефективного захисту з боку федеральної влади. Це може стосуватися як громадян в цілому, так і окремих груп громадян. Наприклад, етнічної меншини суб'єкта федерації (ця меншина до речі, може складати більшість у межах всієї федерації). До того ж, авторитарний режим на рівні держави – суб'єкта федерації нерідко призводить до збою самого федерального управлінського механізму. Наприклад, держава – суб'єкт федерації стає реально незалежною, оскільки її керівництво безнаказано ігнорує розпорядження

федерального уряду. Останній у свою чергу, є слабким і безсилим перед діями влади суб'єкта федерації. Зауважимо, що таке становище звичайно, руйнує і кооперацію такої держави – суб'єкта з іншими суб'єктами федеративної держави і кінець кінцем, призводить до відкритого сепаратизму. Тобто відокремлення суб'єкта федерації від федеративної держави всупереч порядку, визначеному федеральною конституцією (і конституцією самого суб'єкта федерації). Всі ці аспекти реального функціонування федералізму є перспективами подальшим досліджень у цій сфері.

8. Висновки

Механізм держави є найнеобхіднішою умовою її функціонування як головного елементу політичної системи суспільства. Це твердження на нашу думку, безумовно стосується й управлінського механізму держави – суб'єкта федерації. Враховуючи наявність двох складових управління федеративної держави – федерації та її суб'єктів – механізм держави – суб'єкта федерації слід розуміти у двох значеннях: вузькому й широкому. У вузькому значенні механізм держави – суб'єкта федерації – це сукупність її власних органів і посадових осіб державної влади для здійснення владних функцій. У цьому розумінні механізм держави – суб'єкта федерації виконував, виконує і буде виконувати (допоки держава буде існувати як соціальне й політичне явище) найважливішу функцію державного управління: стабілізацію ситуації у суспільстві і примирення інтересів різних соціальних груп. У широкому розумінні механізм держави – суб'єкта федерації обов'язково повинен містити й власне «федеральну» складову. Тобто федеральну конституцію, законодавство, органи влади. Особливо це твердження стосується тих федерацій, де виконання функцій, принаймні часткове, федеральної влади, покладено на управлінський апарат суб'єкта федерації (наприклад, збір федеральних податків із наступним їх переданням до федерального бюджету). І тут механізм держави – суб'єкта федерації набуває більш широкого значення: системи комунікації і кооперації федерації та її суб'єктів.

В умовах появи і подальшого розвитку постіндустріального (інформаційного) суспільства на межі ХХ – ХХІ ст. ця система на нашу думку, включатиме три наступні елементи: а) власне управлінський апарат (бюрократію); б) участь громадян в управлінні державними справами через пряму (референдум, вибори, опитування збори за місцем проживання) і представницьку (депутати, обрані громадянами) демократію в) зворотній зв'язок влади і громадян. У першу чергу через електронну комунікацію.

Таке ускладнення механізму держави потребує уваги щодо дотримання прав громадян у сфері інформації. Мова йде про право на інформацію – можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Законодавство держави – суб'єкта федерації що відображає це питання, повинне вважати, приділяти увагу таким аспектам:

1. Визначення права громадян на інформацію, зокрема, право громадян на інформаційний запит;
2. Умови отримання відповіді на інформаційний запит і обмеження надання інформації на запит громадян;
3. Відповідальність за порушення права на інформацію;
4. Право громадян на звернення до влади, зокрема право на електронні петиції.

Крім того, великого значення набуває проблема наявності державного устрою, що є адаптованим до швидких й радикальних змін політичної ситуації в державі. На нашу думку, таким новим державним устроєм є полідержавна: а) співіснування у межах єдиної держави – федеративної або унітарної – адміністративно-територіальних одиниць (регіонів) з різним політико-правовим статусом; б) зміна цього статусу відповідно до вибору місцевого населення шляхом місцевого референдуму [24, с. 112]. У федеративній державі це наявність всередині держави суб'єктів федерації – областей, штатів, провінцій – і федеральних (союзних)

територій, що керуються централізовано федеральною владою держави (Республіка Індія; у минулому – Сполучені Штати Америки). У випадку повернення до такого устрою держав, де він колись був, а також появи на політичній карті світу нових таких держав державний механізм інформаційного суспільства може бути вдало застосований до згаданих вище політичних реалій через наявність у ньому елементів централізації і децентралізації, участі громадян у виробленні політичних рішень (у першу чергу, у визначенні статусу конкретного регіону у складі держави), а також інформаційного контакту держави з громадянами для успішного функціонування у складі держави різних регіонів із різним політико-правовим статусом та їх взаємодії між собою і з державою, складовою частиною якої вони є. Дослідження державного механізму в умовах різного політико – правового статусу згаданих вище складових федеративної держави є перспективним напрямом наукових досліджень у вищезгаданому напрямку.

Список літератури:

- 1) Пільгун Н., Бурбеза В. (2017). Поняття «механізм держави» у сучасній юридичній думці. Юридичний вісник, 43 (2), 46 – 51, <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/11778/15682>;
- 2) Пільгун Н., Хомченко О. (2016). Особливості механізму держави в Україні. the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права, 24, 62 – 67. <http://easternlaw.com.ua/uk/konstitucijne-pravo/pilgun-n-v-homchenko-o-v-osoblivosti-mexanizmu-derzhavi-v-ukra%D1%97ni> ;
- 3) Косілова О. (2016). Механізм правової держави: принципи функціонування, тенденції розвитку в сучасній Україні. Інформація і право, 1 (16), 92 – 101. <https://ippi.org.ua/kosilova-oi-mekhanizm-pravovoi-derzhavi-printsipi-funktsionuvannya-tendentsii-rozvitku-v-suchasnii-u> ;
- 4) Сімутін В. (2014). Інститути держави як складові елементи механізму сучасної держави. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун – ту, Сер.: Право. Вип. 27, т. 1, 54 – 57. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/350.pdf>;
- 5) Мережеве управління. Доступно за адресою: <http://e-pidruchniki.com>;
- 6) Burgess, M. (2006). Comparative Federalism: Theory and practice. London: ROUTLEDGE, 371 http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_1/FEDERALISM%20Comparative%20Federalism,%20Theory%20and%20practice.pdf ;
- 7) Geset zvom 1. Oktober 1920, womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird (Bundes-Verfassungsgesetz). Available at: <https://www.verfassungen.at/at18-34/oesterreich20.htm> ;
- 8) Bußjäger, P. (2018). Föderalismus und Regionalismus in Österreich (2018). Aus Politik und Zeitgeschichte Österreich, 34-35/2018, 25–31 https://www.bpb.de/system/files/dokument_pdf/APuZ_2018-34-35_online.pdf ;
- 9) Blaise, P. (2015) Democratie et federalism en Belgique. Document pédagogique support à l'exposition itinérante. Réalisation : CRISP – Centre de recherche et d'information socio-politiques Production : Province de Luxembourg. https://www.crisp.be/_ftp/brochure-expo_democratie-federalisme-belgique.pdf ;
- 10) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966). Доступно за адресою: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043
- 11) Гамбург, Л. (2018) Державна влада : територіальний устрій і децентралізація. Запоріжжя: LAMBERT ACADEMIC PUBLISHING, 220. <http://dspace.zsmu.edu.ua> ;
- 12) Ethiopia 1994 Constitution. Available at: https://www.constituteproject.org/constitution/Ethiopia_1994 ;
- 13) Паламарчук, В. (2017). Характеристика основних видів правового режиму державної території. Право і суспільство, 1, 27–31 http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/1_2017/part_2/8.pdf ;

- 14) Статут Організації Об'єднаних Націй (1945). Доступно за адресою: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf ;
- 15) Political constitution of the United Mexican States (1917). Available at: https://www.oas.org/ext/Portals/33/Files/Member-States/Mex_intro_txtfun_eng.pdf ;
- 16) Стогова, О. (2008) Децентралізація у федераціях: проблеми критеріїв та оцінювання. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Питання політології, 8 (10), 99–105 https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/55848/5/Stohova_Detsentralizatsiia.pdf ;
- 17) Конституція США (1787). Доступно за адресою: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A1%D0%A8%D0%90
- 18) The Australian Constitution (1900). Available at: <https://www.aph.gov.au/constitution> ;
- 19) Argentina Constitution (1853). Available at: <http://www.biblioteca.jus.gov.ar/Argentina-Constitution.pdf> ;
- 20) The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan (1973). Available at: https://na.gov.pk/uploads/documents/1333523681_951.pdf ;
- 21) The Constitution of India (1949). Available at: <https://www.indiacode.nic.in> ;
- 22) Constitution of the Federal Republic of Nigeria (1999). Available at: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ng/ng014en.pdf> ;
- 23) Constitution of the Republic of Iraq (2005). Available at: <https://www.kas.de/documents/265308/265357/IRAQ%E2%80%99S+CONSTITUTION+OF+2005%2C.pdf/6d025c07-f9dc-10df-e3a5-bda0633577f0?version=1.0&t=1643116660754> ;
- 24) Каніщев Г. (2021). Ідея полідержави у державному управлінні інформаційного суспільства. Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання. XI Міжвуз. наук. – практ. сем. Зб. наук. доп. Вип. 11. X.: ХАІ, 2020. С. 112 – 114.

The state mechanism of the subject of the federation in the theory of the state and law

Hryhoriy Kanishchev

Department of Law, Faculty of Humanities and Law, National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute". Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6032-8778

Abstract: The article analyzes the changes taking place in the management mechanism of the federal state in connection with the formation and further development of the information society. The definition of information society as a system of human relations in the conditions of rapid development of information and computer technologies is presented. It is noted that the formation and further development of the information society determines the problem of adaptation (adaptation) to it of all aspects of society's vital activities. In particular, its political system. And above all, its main element is the state. It is explained that in the conditions of the further evolution of the state (in particular, under the influence of the processes of globalization and glocalization), the federal form of government has great prospects. Its further evolution in the conditions of the information society is closely related to network management. That is, a system of horizontal connections between individual elements of the state, as well as the state with two other elements of the political system of society - civil society and local self-government. It is noted that in relation to a federal state, network management is of great importance for the establishment of effective management relations both between the federation and its subjects (vertical relations), and between the subjects of the federation themselves (horizontal relations). The problem of network management as a key to the successful functioning of the political system is related to the concept of "state mechanism". At the same time,

the mechanism of the state is actually identified with network management. The mechanism of the state, in turn, is considered as a system consisting of the following three elements: a) state apparatus (bureaucracy); b) participation of citizens in the management of state affairs; c) communication (primarily electronic) of citizens and the state. This interpretation of the concept of "state mechanism" and its identification with network management is related to the changes that the information society brings to the functioning of the state as a political institution. Phenomena that directly affect the effectiveness of the state mechanism of the subject of the federation are analyzed on the example of various federal states of the world. Namely: questions regarding the sovereignty of the subject of the federation, the distribution of powers of the federal government and the power of the subjects of the federation, management institutions of the subject of the federation, symmetry and asymmetry in the construction of the federal state (different political and legal status of the subjects of the federation). Attention is also drawn to the possibility of the presence of federal territories within the federal state as elements affecting the state mechanism of the subject of the federation. Attention is drawn to the importance of the state mechanism in the conditions of a polystate: a federal state that includes territories (regions) with different political and legal status. It is noted that conducting further research in this direction is a relevant and necessary scientific search.

Key words: state mechanism, federal state, state - subject of the federation.
